

RECENSIONER

Jostein Gaarder, *Sofies värld*
(Rabén & Sjögren)

Filosofi med och för barn har blivit populärt världen över de senaste tjugo åren. I frivilliga grupper och inom den obligatoriska skolans ramar försöker man ge plats för filosofiska samtal med barn allt ifrån förskoleåldern till de sena tonåren. Det skrivs "läroböcker" och lärarhandledningar och presenteras forskningsrapporter. Den genomgående idén är att barn tänker över grundläggande frågor, försöker skaffa sig en överblick över världen, att de är nyfikna och frågande kort sagt, de är naturliga filosofer. (Min gissning är att det är med barn som med andra människor: en del tycker att filosofi är spännande, andra inte.)

Nu har också Norge bidragit på detta fält med Jostein Gaarders mycket uppmärksammade *Sofies värld*. Gaarder skildrar filosofins och en del av vetenskapens utveckling från det antika Grekland fram till våra dagar. Det sker i form av kursbrev, och så småningom föreläsningar, som i snabb takt levereras av Alberto Knox till den snart 15-åriga Sofie Amundsen. Efterhand visar sig att både Sofie och Alberto ingår i en bok som en norsk FN-officer skriver till sin dotter

Hildes femtonårsdag. Och vad mera är: de blir medvetna om att de ingår i en fiktiv värld och försöker bryta sig ur!

Detta har lanserats som en spännande filosofibok för tonåringar. Det är det inte. Det är en roman om filosofins historia. Det är viktigt att inse skillnaden. Gaarders bok har idéhistorisk karaktär: han redogör för filosofiska (och vetenskapliga) teorier, försöker klargöra dem med lättfattliga analogier, men han diskuterar inte idéerna. Därför är det fel att kalla *Sofies värld* en filosofibok. Alla idéer framställs som lika tänkvärda, ingen kritisk diskussion förs om någonting. Varken Sofie eller Alberto kommer någonsin med en kritisk invändning mot någon filosof. Det intryck man som läsare får om man inte har någon bakgrundskunskap är att filosofihistorien består av ett antal intressanta tankar som alla har bidragit till att belysa viktiga frågor om vår existens och meningen med livet. På köpet får man litet hum om Galilei, Marx, Darwin, Freud, med flera. Det är med andra ord en allmänbildande bok.

Mottot för boken är hämtat från Goethe: "Den som inte kan redogöra för de senaste 3000 åren, lever bara ur hand i mun." Det tycks mig övervärdera bildningens betydelse

och på ett obehagligt sätt nedvärdera dem som inte haft tid, möjlighet eller lust att studera historia.

En filosofibok för unga borde *diskutera* filosofiska problem. De flesta som diskuterar filosofi med barn och ungdom tar sin utgångspunkt i barnens egna frågor och reflektioner. En del använder redan existerande skönlitteratur för barn och ungdom för att stimulera en filosofisk diskussion. Det finns också åtskilliga böcker speciellt framställda för att användas i filosofiundervisning för barn: halvt skönlitterära texter med inbakade filosofiska finurligheter. Gaarders bok utgör ett undantag i den våg av barnfilosofi, som jag nämnde inledningsvis. Den skulle kunna användas som komplement till andra mer problemorienterade böcker. Men den hade varit intressantare tycker jag om den också diskuterat problemen.

Fungerar den? Försäljningssuccén skulle kunna tyda på det. En del tonåringar påstår också att det läst boken med förtjusning, trots att den är på mer än 500 sidor. En mig närliggande 15-åring läste större delen, tyckte den blev mer spännande efterhand, men orkade ändå inte komma igenom den utan släppte den och övergick till andra böcker. En del av idéhistorien tycks ha fastnat, men det mesta verkar ganska fragmentariskt.

Jag tror inte att det är själva innehållet som är för tråkigt. Boken gör helt enkelt intryck av att inte

vara tillräckligt genomarbetad. Genomgående förs dialoger, som har det gemensamt med platonska dialoger att det aldrig är fråga om något genuint tankeutbyte. Också i Platons egna dialoger är ju Sokrates' interlokutörer så beskedliga måhän att doktor Watson vid jämförelse skulle framstå som briljant och självständig. Men i Platons dialoger finns en viss variation: Sokrates' samtalspartners säger ibland "Javisst!" ibland: "Hur rätt har du inte Sokrates," och ibland: "Det synes obestridligt, Sokrates." Gaarders Sofie säger "Jag förstår" hela tiden. (Någon enstaka gång växlar hon om med "Jag har förstått".)

På slutet försöker alltså Sofie och Alberto rymma ur fiktionen. Hur denna del av historien skall förstås har jag svårt att bli på det klara med. Fiktionsbrott är ju ofta lustiga. Redan mästardetektiven Blomkvist funderar över om han eventuellt bara förekommer i en bok men han försöker i alla fall inte ta sig ut genom pärmarna. Men här antyds att författaren har högre ambitioner: Sofies situation skall illustrera Berkelys teorier att vi bara existerar i Guds medveteande. Det är bara det att jag inte begriper hur detta går ihop med försök att rymma till en värld utanför fiktionen, dvs en värld utanför Guds medvetande, dvs en värld som inte finns: att rymma ur författarens skapelse skulle ju göra att de försvann helt och hållet.

Man kan förstå att förlaget haft

bråttom för att få ut den svenska upplagan medan boken fortfarande var aktuell och omskriven. Det har emellertid lett till pinsamma över-sättningsgrador. Den värsta hittar man på sidan 340, där det i den svenska utgåvan står att "alla människor är föremål i sig" enligt Kant vad det nu skall betyda. Kant hävdade, som bekant, att alla människor skall behandlas som *ändamål* i sig. Ändamål heter på norska "formål", så misstaget är lättförklarat. Men skulle någon få för sig att Kant menade att människor skall betraktas som föremål, vore det kanske inte helt riktigt. På sidan 459 påstås det att Nietzsche ville göra en "utvärdering av alla värden". Riktigt så välanpassad till nutida pedagogik och utrednings-svenska var inte Nietzsche.

Ragnar Ohlsson

Bertil Mårtensson, *Logik. En introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 1993, 301 sidor

Bertil Mårtenssons nyligen utkomna lärobok i logik erbjuder en hel del roande läsning i form av logiska tankenötter, deckargåtor och exempel på korrekta såväl som inkorrekta slutledningar. Ett hundratal övningar finns också insprängda i texten, varav alla utom ett fåtal har försetts med lösningsförslag i ett appendix. I huvudsak består boken av tre delar. De första femton kapitlen behandlar elementär satslogik

och utgör drygt halva boken, så följer tre kapitel om predikatlogik, vilka utgör en knapp tredjedel av sidantalet, ett kapitel om naiv mängdlära och, slutligen, ett kapitel på knappt tjugo sidor om metalogik.

Satslogik

Denna del av logiken behandlas mycket utförligt. Exempel och övningar förekommer i överflöd och, förutom formella härledningsregler, sanningsvärdestabeller etc, presenteras ett stort antal transformationsregler, strategier för slutledningar och 'typiska felslut'. Tyvärr saknas dock i det närmaste all metateori och ett par oklarheter uppträder i texten.

Begreppet välformad formel ges två definitioner (s 41). Först en som kräver parenteser kring alla satsvariabler och sedan den vanliga definitionen. Man ges sedan intrycket att dessa parenteser krävs av tekniska skäl, men att vi ändå kan bortse ifrån dem. Några sådana tekniska skäl anges dock inte och sanningen är förstås att det inte finns några.

På sidan 72 presenteras en enklare variant av fullständighetssatsen, $A \vdash B$ omm $A \vDash B$, som en definition. Man undrar vad som definieras och blir inte klokare då det på nästa rad frågas hur vi skall uppfylla detta krav på "semantisk konsekvens". I ett långt senare avsnitt presenteras så ett härledningssystem och fullständighetssatsen formuleras, tyvärr utan bevis.

I avsnitt 9.5 introduceras begrep-